

ЦИВІЛІСТИКА, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС**ДРАПАЙЛО Ю. З.,**кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського права
і процесу*(Національний університет**«Одеська юридична академія»)***УДК 346.34: 347.795.35****ПОНЯТТЯ І ПРИРОДА ДОГОВОРУ НА НАДАННЯ ЛОЦМАНСЬКИХ ПОСЛУГ
(ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)**

У статті з позиції господарського права досліджується поняття і природа договору на надання лоцманських послуг. Обґрунтовується теза про переважно господарсько-правову природу договору на надання лоцманських послуг. Визначаються суб'єкти, предмет і форма договору на надання лоцманських послуг.

Ключові слова: *лоцман, лоцманські послуги, лоцманська квитанція, торговельне мореплавання, господарський договір.*

В статье с позиции хозяйственного права исследуется понятие и природа договора об оказании лоцманских услуг. Обосновывается тезис о преимущественно хозяйственно-правовой природе договора об оказании лоцманских услуг. Определяются субъекты, предмет и форма договора на предоставление лоцманских услуг.

Ключевые слова: *лоцман, лоцманские услуги, лоцманская квитанция, торговое мореплавание, хозяйственный договор.*

In the scientific article from the perspective of economic law the concept and nature of the contract for the provision of pilotage services is analyzed. The thesis mainly on economic and legal nature of the contract for the provision of pilotage services is substantiated. Subject and form of contract for the provision of pilotage services are defined.

Key words: *pilot, pilotage services, pilot's bill, merchant shipping, economic contract.*

Вступ. 13 червня 2013 р. набрав чинності Закон України «Про морські порти України» (далі – ЗУ «Про морські порти України»), положення якого містять багато новел у регулюванні господарських відносин у морських портах. Лоцманська діяльність є одним із різновидів господарської діяльності у морському порту, правове регулювання якої також змінилось.

Зокрема, якщо до набрання чинності ЗУ «Про морські порти України» здійснювати діяльність із надання лоцманських послуг мали право виключно державні лоцмани, які мали правовий статус найманих працівників Державного підприємства «Дельта-лоцман», то, відповідно до чинного законодавства, право на здійснення лоцманської діяльності отримали також підприємства комунальної та приватної форм власності. Надання лоцманських послуг здійснюється договором на надання лоцманських послуг, поняття та правова природа якого після портової реформи в Україні (2013 р.) комплексно не досліджувалась.

Окремі аспекти договору на надання лоцманських послуг, а також лоцманської діяльності загалом, досліджувались такими вченими, як В. Вітрянський [1], О. Єршов [2], О. Белевська [3], М. Чигренко [4], Г. Іванов [5] та інші. Водночас дослідження вказаних учених або стосуються іноземного законодавства, або не враховують зміни, зумовлені набранням чинності ЗУ «Про морські порти».

Постановка завдання. Метою статті є встановлення поняття, правової природи і правова характеристика договору на надання лоцманських послуг із позиції господарського права.

Результати дослідження. Однією з груп відносин, що стосуються торговельного мореплавства, є відносини, пов'язані з лоцманським проведенням.

Лоцманське проведення суден здійснюється з метою забезпечення безпеки плавання суден, запобігання пригодам із суднами й захисту морського середовища. Морський лоцман краще розуміє місцеві правила (знаки, сигнали тощо), знає місцеві небезпечності, які можуть загрожувати судну; має досвід ті практику плавання по певній акваторії у знайомих йому гідрографічних, навігаційних і метеорологічних умовах тощо [6].

Відносини з надання лоцманських послуг регулюються передусім Кодексом торговельного мореплавства України (далі – КТМ України), ЗУ «Про морські порти України», обов'язковими постановами по окремому морському порту, а також Положенням про морських лоцманів, затверджених Наказом Міністерства інфраструктури України від 08.05.2013 року № 292 (далі – Положення).

Правовідносини, пов'язані з лоцманським проведенням, опосередковуються договором на надання лоцманських послуг.

Договір на надання лоцманських послуг укладається між суб'єктами господарської діяльності: судновласником, фрахтувальником, морським агентом чи іншою особою, що вповноважена судновласником, з одного боку, та лоцманським підприємством (п. 4.9 Положення).

При цьому термін «лоцманське підприємство», що закріплений у Положенні, відсутній у Господарському кодексу України (далі – ГК України), КТМ України чи ЗУ «Про морські порти України». Зі змісту п. 1.2 Положення випливає, що лоцманське підприємство – це підприємство, працівниками якого є морські лоцмани, особистою працею яких, власне, і забезпечується лоцманське проведення судна.

Убачається, що з урахуванням відсутності такої організаційно-правової форми юридичної особи, як лоцманське підприємство, останнє з огляду на положення ч. 3 ст. 63 ГК України може бути створено й діяти у формі унітарного підприємства (державне унітарне підприємство, комунальне підприємство) або корпоративного підприємства (приватне підприємство, господарське товариство тощо).

Предметом договору на надання лоцманських послуг, виходячи в тому числі й із назви цього договору, є надання лоцманським підприємством послуг із лоцманського проведення (лоцманських послуг), які мають оплатний характер.

Як справедливо зазначає Г. Іванов лоцманські послуги є послугами нематеріального характеру, що полягають у наданні інформації та порад, необхідних капітану судна в процесі плавання в районі обов'язкового чи необов'язкового лоцманського проведення [8, с. 173–174].

Відповідно до п. 1.5 Положення, лоцманські послуги за територією їх надання класифікуються на такі: 1) лінійні (міжпортові) лоцманські послуги (надаються на судноплавних шляхах у територіальних водах, на фарватерах, каналах, крім підхідних до портів каналів, у відкритому морі); 2) портові лоцманські послуги, які надаються в межах акваторій портів, крім тих ділянок акваторій портів, лоцманські послуги на яких належать до лінійних (міжпортових) лоцманських послуг.

Оплатний характер лоцманських послуг підтверджується правом лоцманської організації на отримання лоцманського збору. Відповідно до п. 4.17 Положення, лоцманський збір стягується лоцманськими підприємствами й уключаються в їхній дохід. Як справедливо

зазначає російський учений А. Єршов, «лоцманський збір являє собою ... плату за послуги лоцманської організації по проведенню судна» [2, с. 12].

Вищенаведені положення щодо предмета договору на надання лоцманських послуг повністю відповідають предмету господарської діяльності, викладеному в ч. 1 ст. 3 ГК України та полягає, зокрема, у «наданні суб'єктами господарювання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність».

Теза щодо договірної природи господарської діяльності зі здійснення лоцманських послуг підтверджується й висновком такого авторитетного вченого, як В. Вітрянський: «Правовідносини, що мають місце між судновласником в особі капітана судна та лоцманською організацією, повинні кваліфікуватись не інакше як договір на надання лоцманських послуг, який за своєю сутністю є договором про оплатне надання послуг» [1, с. 75].

Видається, що договір на надання лоцманських послуг має переважно господарсько-правовий характер з урахуванням того, що лоцманське підприємство як одна зі сторін договору є суб'єктом господарювання, тоді як судновласники, фрахтувальники, морські агенти, які замовляють відповідні послуги, є переважно суб'єктами господарювання, що здійснюють господарську діяльність із перевезення вантажів морським транспортом чи представництва інтересів судновласників у морських портах. Не можна не визнавати й можливості цивільно-правової природи договору на надання лоцманських послуг у випадку, коли судновласником є фізична особа, котра використовує судно для особистих, непідприємницьких потреб, водночас частка таких договорів є незначною. Не випадково Єдиний державний реєстр судових рішень не містить жодного судового рішення по цивільній справі щодо розгляду цивільно-правового спору за договором на надання лоцманських послуг [9].

Кваліфікація договору на надання лоцманських послуг як господарського договору дає змогу зробити такі висновки:

1) спори, пов'язані з виконанням, зміною, розірванням чи виконанням господарського договору на надання лоцманських послуг, підлягають розгляду у господарських судах.

Відповідні спори за наявності арбітражного застереження можуть розглядатись Морською арбітражною комісією при Торгово-промисловій палаті України [10] чи іншим третейським судом;

2) до правовідносин із господарського договору на надання лоцманських послуг, окрім Положення та КТМ України, субсидіарно підлягають застосуванню норми ГК України й Цивільного кодексу України (далі – ЦК України).

Стосовно з'ясування форми господарського договору на надання лоцманських послуг необхідно звернутись до загальних положень щодо форми господарського договору.

Аналіз ч. 1 ст. 181 ГК України надає можливість дійти висновку, що господарський договір може бути укладений у 1) простій письмовій формі (шляхом складення єдиного документа, підписаного сторонами та скріпленого печатками); 2) у спрощеній письмовій формі (шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, а також шляхом прийняття до виконання замовлень).

Аналіз Положення дає змогу з'ясувати, що договір на надання лоцманських послуг з урахуванням ч. 1 ст. 181 ГК України може бути укладений, по-перше, у спрощеній письмовій формі.

Видається, що договір на надання лоцманських послуг буде вважатись укладеним у спрощеній письмовій форм з урахуванням положень п. 4.6 Положення в разі здійснення таких дій:

1) подання капітаном судна або морським агентом заявки лоцманській організації на надання лоцманських послуг;

2) підтвердження заявки лоцманською організацією в строки, зазначені в обов'язковій постанові по порту або правилах плавання у відповідній зоні.

Убачається, що зазначені дії можуть бути здійснені як шляхом надсилання листів сторонами, так і шляхом надсилання факсограм, телефонограм, електронних листів тощо.

Підтвердження заявки лоцманською організацією може здійснюватись і конклюдентними діями шляхом прибуття лоцмана на відповідне судно, що з урахуванням положень ч. 1 ст. 181 ГК України можна буде кваліфікувати як прийняття до виконання замовлень.

По-друге, договір на надання лоцманських послуг може бути укладений у простій письмовій формі – шляхом укладання єдиного документа.

У простій письмовій формі, як правило, укладаються довгострокові договори на надання лоцманських послуг між агентською організацією та лоцманською організацією, що передбачають періодичне надання лоцманських послуг щодо здійснення проведення певних суден.

При цьому закріплений у п. 4.6 Положення порядок подання й підтвердження заявок на надання лоцманських послуг може використовуватись не лише для започаткування нових договірних відносин шляхом укладення договору на надання лоцманських послуг у спрощеній формі, а й для подання заявок і підтвердження заявок за довгостроковим договором на надання лоцманських послуг, що укладається у простій письмовій формі.

Наведена теза підтверджується власне положеннями п. 4.6 Положення, у якому зазначено, що підтвердження заявки лоцманською організацією може бути здійснено не лише у строки, зазначені в обов'язковій постанові по порту або правилах плавання у відповідній зоні, а й у строки, зазначені в договорі на надання лоцманських послуг (тобто мова йде про договір, укладений у простій письмовій формі – Ю. Д.).

Документом, що підтверджує факт надання лоцманських послуг, відповідно до ст. 101 КТМ України та п. 4.10 Положення, є лоцманська квитанція (англ. – Pilot's Bill).

Не варто при цьому ототожнювати лоцманську квитанцію з договором на надання лоцманських послуг, адже лоцманська квитанція повинна бути видана за результатами виконання обов'язків сторонами за договором на надання лоцманських послуг, який попередньо повинен бути укладений (у простій чи спрощеній письмовій формі).

З урахуванням положень ст. 101 КТМ України та п. 4.10 Положення відомості й заваження в лоцманську квитанцію вносить капітан судна, які засвідчує своїм підписом і печаткою судна.

Аналіз зазначених положень не дає відповіді на запитання: чи має право капітан залишити лоцманську квитанцію на судні чи зобов'язаний її віддати морському лоцманові.

Видається, що відповідь на це запитання повинна бути дана з урахуванням положень ч. 1 ст. 545 ЦК України: «Прийнявши виконання зобов'язання, кредитор повинен на вимогу боржника видати йому розписку про одержання виконання частково або в повному обсязі». На нашу думку, лоцманська квитанція виконує роль своєїрідної розписки капітана судна (як представника судновласника чи фрахтувальника – кредитора), що підтверджує надання лоцманських послуг (виконання зобов'язання) морським лоцманом (працівником лоцманської організації – боржника). Отже, капітан судна зобов'язаний видати заповнену, підписану ним і скріплену печаткою судна лоцманську квитанцію морському лоцману.

Висновки. Господарська діяльність, пов'язана з лоцманським проведенням, опосередковується договором на надання лоцманських послуг, що має переважно господарсько-правову природу.

Предметом господарського договору на надання лоцманських послуг є послуги нематеріального характеру, що полягають у наданні інформації та порад, необхідних капітану судна в процесі плавання в районі обов'язкового чи необов'язкового лоцманського проведення.

Договір на надання лоцманських послуг може бути укладений у простій письмовій формі шляхом складання єдиного документа (що характерно для довгострокових договорів на надання лоцманських послуг), а також у спрощеній письмовій формі (шляхом подання заявки лоцманській організації на надання послуг і подальшого підтвердження заявки лоцманською організацією в строки, зазначені в обов'язковій постанові по порту або правилах плавання у відповідній зоні).

Документом, що підтверджує факт надання лоцманських послуг, є лоцманська квитанція (англ. – Pilot's Bill). З урахуванням положень ч. 1 ст. 545 ЦК України лоцманська квитанція виконує роль своєїрідної розписки капітана судна (як представника судновласника

чи фрахтувальника – кредитора), що підтверджує надання лоцманських послуг (виконання зобов'язання) морським лоцманом (працівником лоцманської організації – боржника).

Список використаних джерел:

1. Витрянский В.В. Договор об оказании лоцманских услуг / В.В. Витрянский // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. – М., 2002. – № 11. – С. 73–88.
2. Ершов А.А. Договор об оказании лоцманских услуг / А.А. Ершов // Транспортное право: юрид. журнал. – М. : Юрист, 2004. – № 2 – С. 11–18.
3. Белевська О.В. Лоцман та капітан судна під час здійснення лоцманського проведення : розмежування відповідальності / О.В. Белевська // Правове життя сучасної України : тези доповідей Всеукр. наук. конф. (Одеса, 18–19 квітня 2008 р.). – 2008. – С. 248–249.
4. Чигренко Н. Морские лоцманы, формы собственности и организации / Н. Чигренко // Судходство. – 2001. – № 5. – С. 52–53.
5. Иванов Г. Лоцманская проводка как разновидность бизнеса / Г. Иванов // Морской флот. – 2006. – № 4. – С. 32–35.
6. Правовое регулирование лоцманской и ледокольной проводки // Сайт с информацией для моряков Северного бассейна [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ebookxp.org/region51murman.narod.ru/index/0-90?b=4>.
7. Про затвердження Положення про морських лоцманів : Наказ Міністерства інфраструктури України від 08 травня 2013 р. № 292 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 46. – Ст. 1639.
8. Иванов Г.Г. Комментарий к Кодексу торгового мореплавания Российской Федерации / Г.Г. Иванов ; под ред. Г.Г. Иванова. – М. : Спарк, 2000. – 734 с.
9. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>.
10. Положення про Морську арбітражну комісію при Торгово-промисловій палаті України : Додаток № 2 до Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 р. № 4002-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 25. – Ст. 198.

ЗОЛОТАРЬОВА Д. М.,
аспірант кафедри земельного
та аграрного права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 349.414 (477)

**ЗЕМЕЛЬНІ ПРАВА Й ОБОВ'ЯЗКИ СУБ'ЄКТІВ,
ЩО ПРОВОДЯТЬ РОЗВІДУВАЛЬНІ РОБОТИ**

У статті проаналізовано правові підстави й порядок виникнення права користування тимчасово зайнятою земельною ділянкою для проведення геологічного вивчення надр. Охарактеризовано та систематизовано види прав і обов'язків, які покладаються на суб'єктів, що проводять розвідувальні роботи при тимчасовому користуванні земельними ділянками.

Ключові слова: земельна ділянка, геологічне вивчення надр, розвідувальні роботи, земельні права, земельні обов'язки.

